

dovolj, toliko, kolikor je pač minimum za določeno stopnjo. Učitelj torej s svojim učno-vzgojnim delom stremi za tem, da nudi vsakemu učencu toliko znanja, kolikor ustreza učenčevim sposobnostim. Načelo boljšim več, slabšim manj, toda vsem dovolj, mora biti torej v popolnosti prisotno in je tudi povsem v skladu s socialističnimi pedagoškimi načeli. Predvidevajo se celo posebna stimulatívna nagrajevanja za najboljše učence in za najboljše dosežke posameznikov.

Po vsem tem je razumljivo, da stoji učitelj materinščine pred zahtevno nalogo. Tej ne bo mogel biti kos, če ne bo uporabil pri delu drugačnih učnih oblik, kot jih je navajen od prejšnjih generacij. Današnji slavist bo moral uporabljati učne metode, ki se odlikujejo bodisi po tem, da znanje posredujejo v krajšem času, bodisi po tem, da je izobrazbeni učinek večji. Saj stoji učitelj materinščine pred nujnostjo, da v krajšem času, učinkoviteje in z manjšim miselnim naporom za učenca trajneje posreduje določena znanja s svojega področja. Tegá pa ne bo mogel doseči, če ne bo temeljito razmislil o ustreznosti učnih oblik in metod.

Tako se v naši sodobni učni praksi odpirajo možnosti za preorientacijo v dveh smereh. Prva teži za tem, da bi skrajšala za posredovanje oziroma sprejemanje učne snovi potrebni čas, druga pa stremi za tem, da bi direktnije vplivala na vsakega posameznega učenca in se obenem prilagodila njegovim individualnim posebnostim. Prva smer je našla že konkretne oblike v tako imenovanem intenzificiranem — zgoščenem pouku, druga pa v skrajno individualnih metodah, kot so na primer uporaba učnih listkov itd. Oboje pa je v naših šolah šele v začetni fazi; zato bi bilo o kakih posebnih izkušnjah ali celo rezultatih kaj težko govoriti. Prepričan pa sem, da sta ti dve smeri edino pozitivni in perspektivni ter od njune uveljavitve zavisi v veliki meri splošen nivo pismenosti naših učencev, nivo slovnicega in jezikovnega znanja sploh.

Marija Jalen

OBRAVNAVA BERILA PRI POUKU SLOVENŠČINE

Osnutek predloga revidiranega učnega načrta za osnovne šole vsebuje med drugimi tudi naslednje navodilo:

»Glede na smoter, ki ga hočemo doseči, nikoli ne obravnavamo posameznega berila tako, da bi se učenci najprej ne seznanili z njegovo vsebino. Ne *drobimo* razlage na stvarno, besedno, slovniceho, vsebinsko, idejno, etično in estetsko! Vse te vrste analize naj se prepletajo vzporedno, kakor pač zahteva besedilo, ki naj bo izhodišče vsega našega dela!«

Te misli naj bi postale vodič po obsežni galeriji drobnih učenčevih spoznanj ob razlagi in mnogih vajah, s katerimi ga pripravljamo na najlepšo in zadnjo podobo, ki se imenuje *kultura ustnega in pismenega izražanja*. V osnovni šoli torej ne bomo začrtali ostre meje med ustnim in pismenim izražanjem, branjem, govornimi vajami, pravopisom, spisjem in jezikovnim poukom. Vsa ta področja

tvorijo organsko celoto, ki jo v učnem procesu sicer razčlenimo tako, da posvetimo večjo pozornost zdaj enemu zdaj drugemu področju, in toliko, da osvetlimo njene jezikovne in umetniške prvine, iz katerih v otrokovi zavesti raste podoba jezika, se oplaja in bogati njegov osebni izraz. Posamezna področja so med seboj vsebinsko prepletena, obenem pa ima sleherno izmed njih svoj natančno določeni smoter. Če primerjamo tista, ki jih našteva učni načrt, in njih odtenke, ki se spontano v obliki najrazličnejših vaj porajajo v učiteljevi metodični pripravi, jih obenem tudi že lahko opredelimo: smoter pouka materinščine je pravilno ustno in pismeno izražanje, popolnejša oblika tega smotra pa *primerno* izražanje, ki je v svoji prvobitnosti tudi pravilno. Do tega smotra vodijo raznolike govorne in pismene vaje, vsebinsko zajete v posamezna področja učnega načrta; vodilno vlogo pa prevzemata:

— *jezikovni* pouk, ki izražanje usmerja k pravilnosti, jasnosti, smiselnosti in primernosti izražanja, ter

— *branje*, ki ga vsebinsko, idejno, etično in estetsko bogati.

Ni zgolj slučaj, da je in ostane pri pouku materinščine v vseh deželah in na vseh stopnjah šolanja najvažnejši učni pripomoček Berilo. Tudi za *Berilo*, ki bi moralo biti zbornik najlepših odlomkov velikih besednih stvaritev v prozi in poeziji, izbranih razvojni stopnji učencev primerno, velja trditev našega ljudskega pisatelja Finžgarja: »Knjiga uči, plemeniti in vzgaja,« in se tako ponuja učitelju v pomoč pri dosegu izobrazbenega in vzgojnega smotra.

Ključ do razumevanja berila, njegovih idejnih, etičnih in estetskih vrednot, je branje. To pa je kompleksno znanje in funkcionalno povezano z izražanjem. Zato bomo pri pouku materinščine upoštevali in izkoristili vsa dejstva, ki jih ugotavlja lingvistika, in tudi branje prilagodili zahtevam sodobne jezikovne znanosti, skladno z zahtevami učnega načrta. Ta se za prvo stopnjo omeji na začetno branje in pisanje, na višjih stopnjah pa govori le o logičnem in estetskem branju. Za logično in estetsko branje pa lahko uporabimo sinonim *govor*, zato namreč, da poudarimo njegovo izrazno moč. Živa beseda, to je govor ali glasno branje, ima to prednost pred pismenim izražanjem, da obenem z mislijo laže in bolj neposredno izrazi tudi čustva.

Hrvatski stilist Petar Guberina razlikuje v svojem delu »Govorni in pisani jezik« vrednote govora v:

— *akustične*, to je intonacija, intenziteta, pavza in stavčni tempo, ter

— *vizualne*, to so geste, mimika in stvarni kontekst.

Mimika in geste se pri različnih narodih razlikujejo, na primer Slovenec s kimanjem pritrdi, Makedonec pa z isto gesto zanika. Gotovo je, da so geste in mimika za branje drugotnega pomena in učitelj z njimi ne bo pretiraval v škodo naravnosti. Za razliko od vizualnih pa so avditivne vrednote govora v različnih jezikih če že ne docela enake pa gotovo zelo podobne in važne.

Če želimo učenca usposobiti, da bo obravnavano berilo pravilno razumel in se poglobil v njegovo vsebino, moramo z vajami povečati sigurnost in izrazitost učenčevega govora, prav tako pa ga moramo z vajami usposobiti, da bo ob pisanem tekstu spoznal vrednote govora. Ali z drugimi besedami: le če učenec dojame pisateljev originalni izraz, bo tudi izrazilo in estetsko bral.

Mnogo je faktorjev, ki vplivajo na razvoj izraznih sposobnosti mladega človeka, vendar pa je šola edina ustanova, ki ima vse pogoje, da načrtno in sistematično neguje ustno in pismeno izražanje pri učencih. Izkušnje povedo, da je branje na naših osnovnih šolah na zelo šibkih temeljih, zato bi bilo prav, če v podrobnem učnem načrtu predvidimo zanje stalne in raznolike vaje, ki se

bodo bogato obrestovale glede na to, da je branje funkcionalno povezano z ustnim in pismenim izražanjem.

Pojem *intonacije* bodo učenci dojeli na preprostem primeru, ki ne sme ostati osamljen: Dva otroka gresta v šolo in na vprašanje: »Kam greš?« reče prvi: »V šolo.« To je odgovor učenčka, ki jo v veselem pričakovanju prvič s šolsko torbico v roki maha zdoma. Drugi bo dejal: »V šolo.« Vsak dan isto. Raje bi se potepal in sam sebi se smili. Oba odgovora sta po obliki popolnoma enaka, enako sta napisana, ista ločila imata, njun pomen pa je vendarle drugačen. Prvi odgovor vsebuje veselo pričakovanje, drugi pa vsakdanjost in naveličanost.

Če učenec na podobnih primerih in številnih vajah ter ob priložnostnih popravkih pri branju dojema to lastnost govora, mu ne bo težko odkriti važnosti intonacije v berilu. Branje namreč zahteva življenjske situacije osebe, ki govori, in posnemanje njenega govora. To pa je prevajanje pismenega jezika v živi govor. Za take vaje je pri pouku materinščine nešteto prilik: od razgovora do kratkih dramatskih ali dramatiziranih prizorčkov.

Pojem *intenzitete* lahko približamo učencem na podoben način. Na konkretni jezikovni situaciji pokažemo, da je v stavku poudarjena zdaj ta, zdaj ona beseda, glede na to, kaj je kdo pri tem mislil ali občutil. Primer: *Moral sem iti v mesto.* (Nič ni pomagalo, da sem se upiral!) In: *Moral sem iti v mesto.* (Po kruh, ki ga je zmanjkalo pri domačem peku!)

Iz spoznanj o lastnostih živega govora bomo spremenili tudi učno prakso, zahtevo, da učenci odgovarjajo v klasičnih stavkih: subjekt — predikat — adverbialna določila. S tako metodo mrtvimo živi jezik, oblikujemo jezikovno šablono in ubijamo v učencih zanimanje za poglobitev v jezikovni izraz, naj bo to ustni ali pismeni.

Pri opazovanju govora in vzornega branja bodo učenci spoznali tudi to, da *pavza*, odmor daje stavku določen odtenek misli. Primerjajmo na primer odgovora, izražena z istimi besedami, na isto vprašanje: *Kdaj bomo šli na izlet?* — Danes ne, v sredo . . . (ker se bo tedaj vreme ustalilo). Danes, ne v sredo . . . (ker boste tedaj sodelovali pri proslavi). Učinek, ki ga ima odmor v govoru, lahko lepo pokažemo na ljudskih pregovorih, na primer: *Rana ura — zlata ura.* Kakor ti meni — tako jaz tebi. In še in še.

Za spoznavanje *stavčnega tempa* bomo uporabili konkretno jezikovno situacijo in te ugotovitve aplicirali na branje. Če priteče deček ves zasopihan v razred in pove, da si je sošolec zlomil roko, bo tempo tega govora hiter, izražal bo strah in željo, da bi mu kdo hitro tekel pomagat.

Vaje, namenjene odkrivanju avditivnih vrednot, bodo v učencih izostrile čut za opazovanje. Kaj hitro bodo spoznali, da tempo, s katerim govorimo, zavisi od občutkov, ki nas tisti trenutek prevzemajo, ob situaciji, ki jo izraža tekst. Pri branju nam stavčni tempo in tempo posameznih besed ponazori tudi značaj in temperament osebe, njeno željo, namen . . . Hitrejši tempo bo npr. v Prežihovi črtici *Potolčeni kramoh* v tistem prizoru, ko se deček ves srdit zažene čez vodo, da bi ušel preganjalcem . . . in počasnejši v humoreski Frana Milčinskega *Gospod in hruška*, ki naj bi izrazil vso grdo lenobnost brezdelnega gospoda. Na primerih lahko uspešno pojasnimo ne le stavčni tempo, marveč tudi druge vrednote govornega jezika, obenem pa jezik v njegovi funkciji.

Odkrivanje teh in podobnih lastnosti živega govora ob branju bo učencem omogočilo, da se bodo z razumevanjem poglobili v tekst in skušali z glasnim branjem pisano besedo oživiti v kar najbolj primernem govoru.

Pred obravnavo umetniškega teksta ne bomo izpisovali vseh neznanih besed, kar se pogosto dogaja v višjih in nižjih razredih. Učitelj ve, da je beseda sama zase mrtva, če je izolirana, zato ne bo vztrajal na spoznavanju besed izven konteksta, marveč bo skušal nove pojme, saj tako je tudi v življenju, otrokovemu pojmovanju približati v tekstu. Na tej osnovi lahko pridemo do pravila, da pred branjem ne razlagamo vsega, kar učenec lahko spozna iz konteksta, obenem pa ga uvajamo v sposobnost, da govorne vrednote odkriva v tekstu in začuti podtekst (misel, čustvo, namen...) v tem, ko pismeni jezik pretvarja v govornega. Kajti podteksta ne moremo odkriti v vseh odtenkih, ne da bi pismeni jezik izrazili v govoru. V nemajhno pomoč pri tem so tudi sodobna avdiovizualna sredstva, ki posredujejo literarne oddaje.

Istočasno, ko dosežemo izrazitost branja, učence tudi usposobimo za recitacijo, damo jim osnove za estetsko doživljanje in ocenjevanje umetniškega dela. Učenci začno razlikovati pisatelje po stilnih posebnostih, globlje se zanimajo za njihova dela in si ustvarjajo osnove za literarno samoizobraževanje.

Branje je sredstvo za razvijanje govora in pismenosti, vendar pa delo ob tekstu zavzema osrednje mesto pri pouku materinščine v obvezni šoli. Med literarne tekste, ki jih preberemo zaradi estetskega doživljanja, spadajo v glavnem berila v učbeniku, mnogi članki v časopisih in revijah (repotaže, eseji, novele in podobno), in tisto, kar imenujemo domače branje, to je vsa umetniška proza. Poezijo dajemo le izjemno za domače branje, ker je za doživljanje poezije treba odkriti ritem, to pa dosežemo le z glasnim branjem, z recitacijo. V šoli beremo prozo v odlomkih, pesmi pa obravnavamo v celoti. Berilo, ki ga v šoli zaradi obsežnosti ne moremo predelati, dopolnimo kot domače branje: včasih kot odgovore na vprašanja, pripoved vsebine, opis in oris, drugič spet s preprostimi opombami situiramo zgodbo in ob njej pripravimo vaje za osebno ustno ali pismeno izražanje. Taka metoda je daleč od šablone, stimulira ustvarjalni napor in daje učitelju potrebne napotke za orientacijo. Ker je važna pedagoška zahteva raznolikost pri delu, bo učitelj ob tej priliki poudaril idejo, ob drugi pa morda etične vrednote in vzgojni moment. Skratka: literarno delo samo bo narekovalo metodo.

Na primer, pri ljudski pesmi *Lepa Vida* poiščemo najprej motiv: hrepenenje po sreči je uravnavalo Vidine odločitve. V idejni razčlembi lahko uspešno vzporedimo posamezne prizore v pripovedi in idejo, ne da bi jo uklenili v kakršnokoli šablono. Prizor, ko se Vida razgovarja s tujcem, bo v učencih zbudil misel, ki jo učitelj pomaga izoblikovati: Ne toži svojega gorja tujcu! Ideja, ki govori o Vidini odločitvi in prepozmem spoznanju, je zgoščena v ljudskem pregovoru: Po toči zvoniti je prepozno. Na španskem dvoru prikriva svojo žalost in prizor zbudi asociacijo na misel, izraženo v verzih: Srce človeško — sveta stvar...

V pretresljivi Tavčarjevi zgodbi o tržaškem rejencu, ki shira in umre pred očmi vaščanov, medtem ko ti dokaj ravnodušno opazujejo nečloveško početje z otrokom, bo na prvem mestu vzgojna misel: zločinec je, kdor se norčuje iz pohabljenca in ga zaničuje. Če bo učitelj spretno vodil razgovor, bodo učenci nehote pomislili, ali bi bil Vrbarjev Matevž res tako hudoben, če bi živel med tenkočutnimi tovariši. Skušali bodo dojeti globlje vzroke. In če ob tej priliki spregovorimo o srčni kulturi, beseda ne bo izzvenela v prazno. Realizirali bomo vzgojni moment. Berilo v šoli, kasneje pa knjiga, po kateri bodo naši sedanji učenci spontano segli, jih bo res plemenitilo. Kasneje pa bodo sami radi segli še po drugih knjigah.

Učenci v začetku opažajo zgolj fabulo, enako kot odrasli ljudje, ki nimajo okusa za dobro knjigo. Učiteljeva naloga je torej v tem, da stalno odkriva vrednost in lepoto književnega dela in v učencih razvija sposobnosti za opazovanje in doživljanje umetniških kvalitet del, ne le fabule. Če v dobi obveznega šolanja učenci ne vzljubijo dobre knjige, tudi pozneje ne bodo segli po njej. Morda bodo brali, toda le plažo. Zato je dosežek trajnega zanimanja za dobro knjigo osnovna naloga pouka materiščine in književnosti v šoli. Če to velja za vsako šolo, je ta zahteva prav gotovo na prvem mestu v osnovni šoli, ki je za mnoge učence tudi edina. Ni važno, koliko knjig bodo učenci prebrali, važno pa je, kako, in kako jih bodo podoživeli, ker je vsako podoživljeno književno delo obenem tudi že priprava za branje naslednjega. S spoznavanjem dobrih literarnih del bodo odklanjali slabe knjige, njihov lastni govorni in pismeni izraz pa se bo obogatil. Težili bodo za tem, da svoj jezik približajo najboljšim zgledom. Njihovo jezikovno znanje bo organsko vključeno v govorni in pisani tekst in ne formalistično odtujeno živemu jeziku, čustvo pa bo poplemenitilo njihov intelektualni napor.

Delo ob tekstu pa ne obsega le berila ali domačega branja, v šolski tekst spada vsaka tiskana misel, ki lahko pozitivno vpliva v izobrazbenem in vzgojnem smislu na učenca. Tako npr. časopisi, poljudnoznastvene knjige z različnih področij, dokumenti, poslovni spisi — učni načrt navaja razne vrste za posamezne stopnje — in glede na to niso odlomki umetniških del edini material za branje v šoli, marveč le ena izmed posebnih oblik teksta. Učenca je treba usposablјati za razumevanje naše družbene stvarnosti in za aktivno sodelovanje v družbenem življenju. Naša družbena stvarnost pa se ne odraža samo v leposlovju, čeprav na njem gradimo naš knjižni izraz. Ker torej leposlovje ni odraz sodobne stvarnosti v celoti, moramo učencem poleg umetniškega približati tudi jezik tehnike, filma, radija, televizije, družbenega upravljanja, prometa, trgovine... Zato učni načrt razširja svoje zahteve in zato je treba poleg umetniških del obravnavati tudi tista, s katerimi se vsak dan srečujemo, in poleg afektivne strani jezika negovati tudi njegovo logično, miselno stran. Iz množice pisanih tekstov lahko izberemo nekatere vrste za delo v razredu, na primer časopisno novico, obvestilo, članek, oglas, kratek poučen tekst itd.

Vzemimo časopisno novico. Učitelj najprej izbira. Novica mora biti zanimiva, avtentična, vzgojno in izobrazbeno pomembna. Vsak učenec ima svoj izvod: časopis ali razmnožen primerek. Čeprav je tekst kratek, ga ne pišemo na tablo in učenci ga ne prepisujejo, ker rokopis v tem primeru ne deluje naravno in neposredno. Pri takem tekstu ni toliko važna jezikovna dovršenost, in včasih pride celo prav, če napake v časopisu izkoristimo za jezikovni pouk. V pripravi učitelj najprej sam poišče vse besede, ki so mu morda neznane, da jih bo znal vsestransko pojasniti učencem. Metoda bo gotovo drugačna od one, ki jo uporabljamo pri obravnavi umetniškega dela, poudarek pa je tudi na izobrazbenem in vzgojnem smotru. Izobrazbeni smoter dosegame s tem, da navajamo učence na redno branje časopisov in razumevanje člankov, vzgojni moment pa je lahko zelo različen glede na to, ali govorimo o prometni nesreči, o športu, kulturni prireditvi ali pa o izstrelitvi vesoljske ladje. V tem zadnjem primeru je lahko poudarek na prednostih kolektivnih znanstvenih naporov pred individualnimi.

Pri obravnavi novice uporabimo razgovorno metodo in razpravljamo tudi o izvoru in verodostojnosti novice. Učenci se naučijo samostojno presoјati: ugotovijo na primer, da je vest resnična, ker jo je objavila ugledna časopisna agencija

ali ker je danes znanost na zelo visoki stopnji in tudi tehnika lahko realizira znanstvene pridobitve.

Pri analizi stila in kompozicije ugotovimo, da je novica kratka in jedrnata, včasih je treba zamenjati nekatere besede z drugimi, ki imajo natančnejši pomen in učenci se pri tem vadijo v kritičnem ocenjevanju novinarskega jezika in sloga. Jedrnat tekst skušajo tudi skrajšati, npr. z datumom, s kraticami, ugotovijo pa, da je to le krajšanje besed ne pa teksta. V pripovedovanju dogodek po svoje komentirajo in ugotovijo, da to ni več novica, marveč reportaža, potopis itd., v katerem je, podobno kakor med opisom in orisom, tudi piščev osebni odnos do vsebine.

Branje časopisnih člankov in podobnih tekstov bo logično, ker je njihov namen predvsem informativen. Mnogi odklanjajo dnevni tisk pri pouku, češ da kvari jezik, a prav danes, ko se oblikuje posebna varianta jezika, jezik dnevnega tiska, tega ne smemo prezreti, pač pa ga izkoristimo v vzgojne in izobrazbene namene, ker je njegov vpliv vsak dan večji in ker vedno več ljudi bere časopise. Obenem ko budimo zanimanje učencev za informativno branje, jih pa tudi usposabljammo za aktiven odnos do tiskane besede.

Seznam vrst tekstov v učnem načrtu je dovolj pester in uspešno lahko usmerjamo obravnavo le-teh zdaj bolj v literarno-vzgojno, zdaj v jezikovno ali pa splošno-izobrazbeno smer, jo poenostavljamo in dopolnjujemo. Če upoštevamo samo raznolikost tekstov osnovnošolskega programa in možnosti, s katerimi učencem posamezne tekste tudi približamo, pouk ne bo nikoli dolgočasen. Med učenci in učiteljem bo živ stik, razlaga umetniškega dela ali informativnega tiska pa ima svojo vrednost le v toliki meri, kolikor prispeva k razumevanju ob sodelovanju celotnega razreda.

Franc Jakopin

RUSKI PRAVOPIS NA RAZPOTJU

Zgodovina ruskega pravopisa se začena z vpeljavo cirilske azbuke pri vzhodnih Slovanih. Sestav črk, ki so nastale v neposredni zvezi z glagolico, je bil prirojen grafični upodobitvi južnoslovanskega jezikovnega tipa, zato je bilo nujno, da se je ta sistem prilagodil vzhodnoslovanskim glasovom in njihovim medsebojnim odnosom. Brez poznavanja globokih sprememb v staroruskem konzonatizmu in vokalizmu ni mogoče razumeti nekaterih temeljnih pravopisnih načel, ki so se uveljavila v stalnem stiku z razvojem žive jezikovne materije; enako ne bi mogli mimo mogočne cerkvenoslovanske pisne tradicije, ki je s fetišizacijo črke gojila že napol mrtvi južnoslovanski literarni jezik in si prizadevala, da bi ga ubranila pred navalom domačega jezikovnega elementa. Vzporedno se je za necerkvene potrebe uporabljal domači jezik, ki so ga pisali po istih pravopisnih normah, veljavnih za cerkvenoslovansščino.

V skopih obrisih preglejmo začetke ruskega pravopisa in njegov razvoj do danes.